

MATIJA MAKARUN

REZULTATI ARHEOLOŠKIH ISTRAŽIVANJA CRKVE SV. LOVRE U GRADU KRKU

<https://doi.org/10.17234/9789533791807.20>

PRETHODNO PRIOPĆENJE

U popisu „zagubljenih“ crkava i kapela uže i šire okolice grada Krka donedavno se nalazila i ona svetog Lovre.

Slijedom prilično oskudnih opisa crkve u dosadašnjoj literaturi moguće je ustvrditi nekoliko pretpostavljenih faza; bila je vrlo vjerojatno kasnoantičkog postanka, u srednjem vijeku na tom je mjestu formiran benediktinski samostan u okviru kojeg je djelovala i crkva sve do 15. st., zatim je uz crkvu nastalo gradsko groblje i na taj se način u njoj obavlja liturgija još dva stoljeća. Osamnaesto stoljeće dočekala je u derutnom stanju, kada je desakralizirana i ostavljena propadanju.

O crkvi se do trenutka izvođenja arheoloških istraživanja znalo malo, isključivo govorimo o pretpostavkama recentnih opisa očevidaca i informacija iščitanih iz biskupskih vizitacija. Arheološkim istraživanjima obavljanima od 2014. do 2019. god. ustanovljena je točna lokacija crkve, dimenzije i građevinske faze od njezinih početaka do finalnog razidavanja.

Ključne riječi: Sv. Lovro, rano kršćanstvo, cemeterijalna crkva, benediktinski samostan, srednji vijek

A real vile Schinigoj (Šinigoj) odavna je pretpostavljena pozicija sada već zaboravljene i iz prostora izbrisane crkve sv. Lovre. Riječ je o lokaciji izvan gradskih zidina, udaljenoj 130 m zapadno od stare krčke gradske jezgre te oko 70 m od linije morske obale.

Iako postoje opisi crkve u zadnjih 400 godina, prvenstveno vizitacija 16. i 17. st., do današnjih se dana nije sačuvao niti jedan materijalni dokaz crkve *in situ*. Nisu postojali tragovi zidova, apside, popločenja i ostao je, dakle, tek pismeni opis zdanja kojeg više nema, koje je vrijeme razgradilo i recikliralo u zidanja kasnijih objekata utilitarne funkcije. Jedini sačuvani trag su pravilni klesanci te spolije uzidane u recentne zidove posjeda vile Schinigoj.

Prvi spomen crkve, odnosno samostana sv. Lovre, datira u 13. st. Zapisan je u oporuci udovice Spreze iz 1271. god. i u oporuci Staše Aurumelechina iz 1277. god. čime se potvrđuje njezino postojanje, ali ne i vrijeme nastanka ili opis.¹

Više informacija, o tada još postojećoj crkvi, zapisao je biskup Stjepan David koji u svojoj vizitaciji 1685. god. donosi opis crkve kao trobrodne građevine s kamenom menzom te dva velika stupa prema koru.² Opis crkve kao trobrodne jednoapsidalne građevine lijepo izrađenih zidova od pravilnih klesanaca nalazi se i u katastru sv. Lucije koji je sastavio tadašnji providur Benedikt Balbi 1752. godine.³ On spominje kolonadu stupovlja povezanih lukovima posebno naglašavajući dva mramorna stupa na ulazu u apsidu te dimenzije crkve. Prema Balbiju crkva je bila dugačka 15 koračaja dok je razmak među stupovljem iznosio 3 koračaja.⁴ Osim visine luka (5 koračaja), ne

¹ Bolonić – Žic-Rokov 2002, str. 282; Ostojić 1964, str. 180.

² Bolonić – Žic-Rokov 2002, str. 283; Bradanović – Ciković 2014, str. 35.

³ Bolonić – Žic-Rokov 2002, str. 283.

⁴ Bolonić – Žic-Rokov 2002, str. 283. Koračaj odgovara današnjoj mjeri od otprilike 1,5 m.

Sl. 1 Pozicija ckeve Sv. Lovre u katastru iz 1821. godine (podlogu katastra autor je preuzeo s <https://maps.arcnum.com/en/map/cadastral/>)

donosi podatke niti o visini niti o širini građevine. Ipak očito derutno stanje ovog velikog sakralnog zdanja dovelo je do njegova napuštanja koje predlaže biskup Pellegrini 1796. godine.⁵ Prema opisi- ma iz 18. st. crkva u tom trenutku nije imala niti podnicu niti krovšte. O izgledu objekta nadalje nemamo više informacija, tek spomen da su ostaci apsida vidljivi još početkom 20. st., u vremenu nakon gradnje vile Schinigoj s pripadajućim objektima gospodarske namjene.⁶

Važan izvor je katastar Franje I. iz 1821. god. jer donosi tlocrt objekta kao longitudinalne građevine smjera pružanja JZ-SI s plitkom polukružnom apsidom na sjeveroistočnoj strani, što upućuje na to da su početkom 19. st. bili vidljivi tragovi crkve. U katastru je ucrtano i ograđeno groblje s jugozapadne strane crkve koje izlazi iz upotrebe tijekom 18. stoljeća (Sl. 1).

Areal vile Schinigoj bio je predmet arheoloških istraživanja još od kraja 19. st., ali ne na sustavan način. Jedan od ranijih nalaza iskopanih neposredno oko vile registrirao je još G. Cubich koji navodi 17 predmeta najvećim dijelom vezanih uz rimsko doba.⁷

Aleksandra Faber je 80-ih godina 20. stoljeća nastavila istraživanje usmjerivši se na lociranje crkve sv. Lovre. Nažalost, nije objavljen nijedan izvještaj o njezinu istraživanju, a sonda je otvorena u dvorištu južno od postojeće cisterne. Prema jedinjoj dostupnoj fotografiji istraživanja naišla je na paviment od pravilnih kamenih ploča nađenih gotovo u razini hodne površine.⁸

⁵ Bolonić – Žic-Rokov 2002, str. 283.

⁶ Štefančić 1936, str. 21.

⁷ Cubich 1874–1875, str. 24–25. Inače veći dio materijala, prvenstveno rimskodobne provenijencije, koji se danas nalazi u Muzeju Franjevačkog samostana na Košljunu potječe upravo s ovog lokaliteta. Sav se materijal odnosi na grobne priloge, počevši od prapovijesti, s obzirom na to da se lokalitet nalazi unutar zone zapadne gradske nekropole.

⁸ Bradanović – Ciković 2014, str. 30, sl. 4. U međuprostoru sačuvanih kamenih ploča podnice, prema riječima očevitke Ankice Markuz, tijekom istraživanja A. Faber nađen je grob u međuprostoru žive stijene s prilozima. Osim ploča pavimenta, ne spominje se nikakav nalaz arhitekture crkve sv. Lovre.

Nakon gotovo 30 godina stagnacije od posljednjeg istraživanja A. Faber, izuzev georadarskog snimanja lokaliteta 2013. god., tek je 2014. god. započeto sustavno arheološko istraživanje.⁹

Od 2014. god. arheološka su istraživanja obavljana u pet navrata zaključno s 2019. god., a financirali su ih Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske i Grad Krka. Istražena je površina od 205 m², a svaka etapa istraživanja bila je usmjerena na definiranje glavnih elemenata sakralnog objekta: svetišta, pročelja i užeg areala crkve uz svetište.

Spomenutim arheološkim istraživanjima utvrđen je točan položaj i pružanje crkve sv. Lovre te više faza gradnje počevši od kasnoantičkog perioda u 5. st. Iskapanja su imala znatne probleme i izazove s obzirom na to da je reupotreba prostora u zadnjih dvjestotinjak godina, gradnjom stambenog i pripadajućih gospodarskih objekata, dovela do masovne devastacije crkve. Aktivnosti i recentne gradnje na terenu u potpunosti su ogolile tragove poda i zidova sve do žive stijene ostavljajući tek ponegdje jedva vidljive tragove žbuke nekadašnjeg objekta.

Prema postojećoj literaturi crkva sv. Lovre je ranokršćansko zdanje.¹⁰ Datacija se bazirala na titularu crkve, sv. Lovri mučeniku iz 3. st., čiji se kult najvećim dijelom preko papa kroz 5. i 6. st. širio Italijom i Afrikom nesumljivo zahvaćajući i istočnu obalu Jadrana.

Na cemeterijalni karakter upućivala je pozicija crkve izvan gradskih bedema, unutar zone zapadne gradske nekropole s kontinuitetom od 5. st. pr. Kr.; kroz antički, srednjovjekovni i novovjekovni period.¹¹

Jednako tako, duži su niz godina u vlasništvu gospođe Marije Schinigoj postojali ulomci predromaničke crkvene plastike za koju se smatralo da potječe s crkve sv. Lovre, što je indirektno upućivalo na njezin starokršćanski nastanak. Riječ je o ukupno tri ulomka oltarne pregrade; ulomak pluteja s motivom rozete i dva ulomka pilastra oltarne pregrade. Od ova tri ulomka jedan je donedavno bio uzidan kao spolija u zid kraj cisterne u užem arealu vile.

Spomenuti ulomci kamene plastike dali su naslutiti da je crkva postojala u predromaničkom periodu, otprilike u 9. st. kada se materijal datira, no malo je vjerojatno da je crkva nastala u 9. st. s obzirom na to da objekt ucrtan u katastru prve polovice 19. st. ne prati uzuse crkvene gradnje predromanike.¹² Logično je zaključiti da se postojeća, starija crkva, u predromaničkom razdoblju nanovo opremila novim crkvenim namještajem nastalim u izrazu toga vremena.

Dva granitna stupa sačuvana u komadima i dva ranosrednjovjekovna kapitela, danas smještena na Trgu Kamplin i u krčkom Kaštelu, također su bila povezana s crkvom sv. Lovre i vrlo je vjerojatno riječ o stupovlju koje spominje Balbi.¹³ Prema njegovim opisima upravo je granitno stupovlje nosilo trijumfalni luk u crkvi sv. Lovre.¹⁴

Shodno svemu navedenom, istraživanja smo započeli s premisom da je riječ o cemeterijalnoj ranokršćanskoj crkvi, barem u njezinu začetku.

Istraživanjima 2014., 2015. i 2017. god. istraženo je sjeveroistočno područje objekta na mjestu pretpostavljenog svetišta te u njegovu užem arealu. Definirano je perimetralno zidovlje koje

⁹ Čaušević-Bully *et al.* 2012, str. 504–507.

¹⁰ Bolonić – Žic-Rokov 2002, str. 283.

¹¹ Balen-Letunić 1992, str. 21–28; Žic-Rokov 1962, str. 22–62; Makarun 2016a; Makarun 2016b; k.č. 3194/7, 3194/8, 3194/9, 3194/10, 3194/11, 3194/12, 3194/13, 3194/14, 3194/15, k.o. Krk-grad.

¹² Skoblar 2006, 59–77.

¹³ Bolonić – Žic-Rokov 2002, str. 283.

¹⁴ Bradanović – Ciković 2014, str. 36–48.

Sl. 2 Temelji apsida Sv. Lovre i dijelovi zidova sjevernog sepulkralnog objekta (foto: M. Makarun)

formira crkvu sa sjeverne, južne i istočne strane. Sjeverni je zid i danas vidljiv, u dužini od 3,5 m i visini od gotovo 2,5 m te je donedavno bio dio suvremenog gospodarskog objekta.¹⁵ Načinom gradnje sjevernog zida uočava se više građevinskih faza među kojima je i zazidavanje prolaza. Istočni zid crkve, odnosno njezin začelni zid, sačuvan je djelomično uz sjeveroistočni ugao objekta do visine od 1 m i pruža se u dužini od 2,1 m. Ova dva zida jedina su sačuvana u elevaciji, zbog njihove reupotrebe u recentnom razdoblju, dok su ostali zidovi razgrađeni i sačuvani tek u temeljnoj stopi ili tragovima žbuke na matičnoj stijeni.

Osim zidovlja crkve nađena je i polukružna apsida (Sl. 2). Ona je u svom većem dijelu sačuvana u ostacima žbuke na živoj stijeni, a tek su u sjevernom dijelu sačuvana četiri kamena poredana u niz koji tvore vanjski plašt apsida. Najveća širina zida apsida iznosi 1,1 m, otvor apsida iznosi 4,8 m dok njezina dubina iznosi 2 m.

Definirani elementi svetišta crkve odgovaraju nacrtu katastra iz 1821. god., međutim nalazi grobnica upućuju na višefaznost objekta. Nađena apsida ne pripada originalnoj fazi crkve već je naknadna interpolacija što potkrjepljuju nalazi podnih ostataka istočnog zida crkve u eksterijeru. Nađeni su temelji grobnice (groba 12) smjerom pružanja i položajem podređene crkvenoj arhitekturi koju je zid apsida dijelom preslojio. Naime, grobnica groba 12, građena od kamenja povezanog žbukom i ožbukano dna, nadozidana je na istočni perimetralni zid crkve. Unutar grobnice nađeno je tek nekoliko ulomaka ljudskih kostiju koji su analizom aktivnog ugljika datirani na kraj 11. stoljeća.¹⁶ Ova datacija

¹⁵ Problem je što smo morali razdvojiti stariju gradnju od one nastale građevinskim zahvatima 19. i 20. st. Postojeći zid, dio nekadašnjeg kokošinjca, zapravo pripada crkvi te formira njezin sjeverni perimetralni zid. Uklanjanjem trošnih zidova recentnih gospodarskih objekata ustanovili smo zidove koji originalno pripadaju sakralnom objektu.

¹⁶ Institut Ruđer Bošković, Zavod za eksperimentalnu fiziku, Laboratorij za mjerenje niskih radioaktivnosti, oznake uzoraka (grob 12/ Z-5944 B-1200).

trenutno stoji kao *terminus post quem* gradnje apside čime se otvara pitanje izgleda originalnog svetišta bez apside. Upravo nedostatak apside daje odgovor na pitanja o prvoj fazi gradnje crkve.

Budući da tragovi starije apside dalje na istoku nisu nađeni, značilo bi da trebamo tražiti drugačiji modul crkvene arhitekture. Ispred apside nađen je pravolinijski trag žbuke smjera pružanja sjever-jug u liniji pružanja začelnog zida sjevernog broda, koji se bojom i konzistencijom razlikuje od žbuke apside. Upravo bi trag žbuke upućivao na to da u prvotnoj fazi crkve ona na istoku završava ravnim začelnim zidom.

Tipologijom i analogijama nastanak crkve potrebno je pripisati kasnoantičkom razdoblju. Ovom razdoblju odgovara upravo specifična gradnja crkava ravnog začelnog zida s upisanom apsidom ili sa samostojećom subselijom. Formu upisane apside u ravni začelni zid neki od autora povezuju s utjecajima sirijsko-palestinskog kruga crkvene gradnje.¹⁷ Istina, crkvena arhitektura ovog područja vrlo je vjerojatno definirala ovaj tip gradnje koji se datacijski proteže od 4. do 6 st., međutim bližu analogiju i mogući utjecaj na istočnu obalu Jadrana pronalazimo u sjevernoj Italiji u 4. i 5. st. Uzmimo samo primjere bazilika u Gradu koje su datirane u 4. i 5. st., na Piazza della Vittoria i bazilike Santa Maria delle Grazie ili primjerice akvilejski Duomo.¹⁸

Stilske arhitektonske sličnosti s ostalim crkvama na području bivše provincije Dalmacije, iako su dosta rjetke, moguće je pronaći na primjerima crkve sv. Ivana u Zadru, sv. Lovre u Stobreču, sv. Petra na istoimenom otočiću ili sv. Lovre u Banjolu.¹⁹

Uzimajući u obzir crkveno graditeljstvo kasnoantičkog razdoblja na otoku Krku, od ukupno 13 ubiciranih ranokršćanskih crkava do danas samo su četiri datirane u 5. st. Gledajući sa sjevera prema jugu to su bazilika na Mirinama nedaleko od Omišlja, crkva na lokalitetu Mire u blizini Jurandvora, krčka katedrala te bazilika ispod kapele sv. Marka u Baški.²⁰

Od nabrojanih sakralnih objekata dva sigurno odgovaraju tipologiji ravnog začelnog zida, bazilika u Mirinama te crkva nađena na lokalitetu Mira u Jurandvoru, dok se za druge dvije upravo takva arhitektonska artikulacija pretpostavlja. Bazilika u Baški, ispod kapele sv. Marka, analogijama je najbliža mirinskoj bazilici koja je pak najbliža bazilici Santa Croce u Ravenni.²¹ Riječ je o bazilikama križnog tlocrta, s transeptom, ravnog začelnog zida. Jurandvorska crkva, nađena na lokalitetu Mira s upisanom apsidom u ravni začelni zid te pastoforijama, odnosno sekretarijama uz bok apside, najbliža je sjevernojadranskim uzorima gradnje 5. st. Mišljenja smo kako kasnoantička faza krčke katedrale još uvijek nije u potpunosti definirana. Istraživanjima Andre Mohorovičića 70-ih godina 20. st. locirana je romanička apsida i zapravo je jedini mogući model prve faze crkve onaj ravnog začelnog zida.²²

¹⁷ Šonje 1981, str. 26.

¹⁸ Cuscito 2009.

¹⁹ Čaušević-Bully – Bully 2012, str. 413–426; Čaušević-Bully – Bully 2015, str. 77–102; Čaušević-Bully *et al.* 2017, str. 17–28.

²⁰ Novak 2011, str. 21–70; Starac 1996, str. 137–141; Jakšić – Novak 2009, str. 403–410.

²¹ Jakšić – Novak 2009, str. 403–410.

²² Arheološkim istraživanjima u projektu aglomeracije grada Krka u arealu oko prezbiterija ustanovili smo ulicu (sporednu kardo) s kontinuitetom od ranog carstva do kasne antike. Ova nađena ulica upućuje na to da je u originalnoj fazi katedrala bila kraća na istočnoj strani. Mišljenja smo da su u gradu Krku istovremeno, u 12. st., na dvije različite ranokršćanske crkve (sv. Lovre i krčke katedrale) izvedeni građevinski zahvati nadogradnje apsida kao odraza novog/starog modela crkvene gradnje koju nosi romanika. Osim toga, dva granitna stupa s pripadajućim kapitelima predromaničkih stilskih odrednica ne smatramo originalnim elementima crkve sv. Lovre već elementima umetnutima naknadno prilikom gradnje apside i trijumfalnog luka. Vjerujemo da su oni bili sastavni dio opreme katedrale te su slijedom njezine renovacije u 12. st. i gradnjom *opus columnarum* bili uklonjeni kao višak i premješteni na prije spomenutu funkciju u crkvu sv. Lovre.

U razdoblju 5. st. na otoku Krku postoji samo jedan tip gradnje sakralnih objekata, a to je onaj ravnog začelnog zida s upisanom apsidom. Sukladno tome, prvu fazu gradnje crkve sv. Lovre je na temelju tipologije vremenski potrebno smjestiti u kasnoantičko razdoblje. U prilog ovoj tvrdnji, prvoj fazi crkve, svjedoči i pet grobnica lociranih i istraženih uokolo svetišta. Problem je što su sve grobnice uoptrebljavane i kroz srednji vijek, jedino je grob 9 ostao sačuvan u izvornom obliku. Riječ je o zidanim grobnicama čiji su unutarnji plašt i dno ožbukani finom žbukom. Sve su grobnice smjerom pružanja i položajem podređene postojećoj arhitekturi.

U sjeveroistočnom dijelu crkve, u njezinu eksterijeru, nađeno je zidovlje koje formira objekt nadozidan na sjeverni zid crkve. Nažalost, objekt nije istražen u cijelosti već samo u dužini od 1,6 m, no očito je da se pruža dalje prema sjeveru. Širina objekta iznosi 5,5 m s time da je južni zid ovog objekta dijelom nadozidan u nastavku sjevernog zida crkve prema istoku.

Sudeći prema nađenim grobnicama, objekt ima sepulkralnu funkciju. Nađeni su ostaci dviju grobnica s tim da je jedna, grobnica groba 9, istražena u cijelosti, dok je grobnica groba 11 definirana tek parcijalno s obzirom na to da se podvlačila pod sjeverni profil istraženog područja.

Parcijalno istražen grob 11 građen je u smjeru pružanja istočnog zida objekta, podno njegove temeljne stope. Grobnica sadrži dislocirane kosti više pokojnika. Onaj najbliži površini datiran je analizom aktivnog ugljena u početak 12. stoljeća.²³

Grob 9 nalazio se u grobnici pravilnog pravokutnog oblika smještenoj uz ugao objekta koji tvore sjeverni zid crkve i zapadni zid objekta. Arhitekturu grobnice, koja se pruža u smjeru zapad-istok, čine četiri strukture zidova građene od pravilnih klesanaca povezanih žbukom, dijelom ožbukanih stranica. Unutar grobnice nađeno je sedam pokojnika. Svi u bili muškarci i to šest pokojnika starijih od 50 godina te jedan u dobi između 20 i 30 godina. Bili su položeni na leđa, glave usmjerene prema zapadu. Na temelju osteološke analize metodom aktivnog ugljika jednog od pokojnika dobili smo potvrdu ukopa u drugoj polovici 5. st., što je za sada najstariji grob vezan uz crkvu i stoji kao nepobitan dokaz kasnoantičke faze crkve.²⁴ Budući da su skeleti nađeni *in situ*, iako u lošem stanju sačuvanosti, ne možemo govoriti o kosturnici već o sustavnom ukapanju pokojnika.

Interpretacija objekta za sada, do mogućeg nastavka istraživanja, vodi prema tome da je riječ o sepulkralnoj celi kasnoantičke faze crkve.

Južno od objekta, uz ugao koji zatvaraju začelni zid crkve i južni zid sepulkralnog objekta, nađena je još jedna zidana grobnica.

Spomenuti grob 10, odnosno njegova grobnica, nađena je gotovo prazna s ostacima tek manjeg dijela dislociranih kostiju pokojnika i probijenog dna što govori da je bila ispražnjena. Riječ je o zidanoj grobnici finom žbukom zaglađenog zidnog plašta i dna. Unutar zapune grobnice nađena je kovanica datirana u 15. st., no s obzirom na njezin način gradnje te stratigrafski odnos sa zidovima crkve i sjevernog sepulkralnog objekta, ne možemo ju datirati u isti period već u vrijeme funkcioniranja građevine kao cemetrijalne crkve.

S vanjske strane južnog perimetralnog zida crkve definirani su ostaci još jednog objekta vanjskih dimenzija 7,48 x 4,53 m, a unutarnjih 5,54 x 2,60 m (Sl. 3). Grobovi nađeni unutar objekta također upućuju na njegov sepulkralni karakter.

²³ Institut Ruđer Bošković, Zavod za eksperimentalnu fiziku, Laboratorij za mjerenje niskih radioaktivnosti, oznake uzoraka (grob 11/ Z-5943 B-1304).

²⁴ Institut Ruđer Bošković, Zavod za eksperimentalnu fiziku, Laboratorij za mjerenje niskih radioaktivnosti, oznake uzoraka (grob 9/ Z-5942 B-1303).

Sl. 3 Južni sepulkralni objekt (foto: M. Makarun)

Ovaj se objekt u kontinuitetu koristio od prve faze u 5. st. pa kroz srednji vijek sve do 14. st.

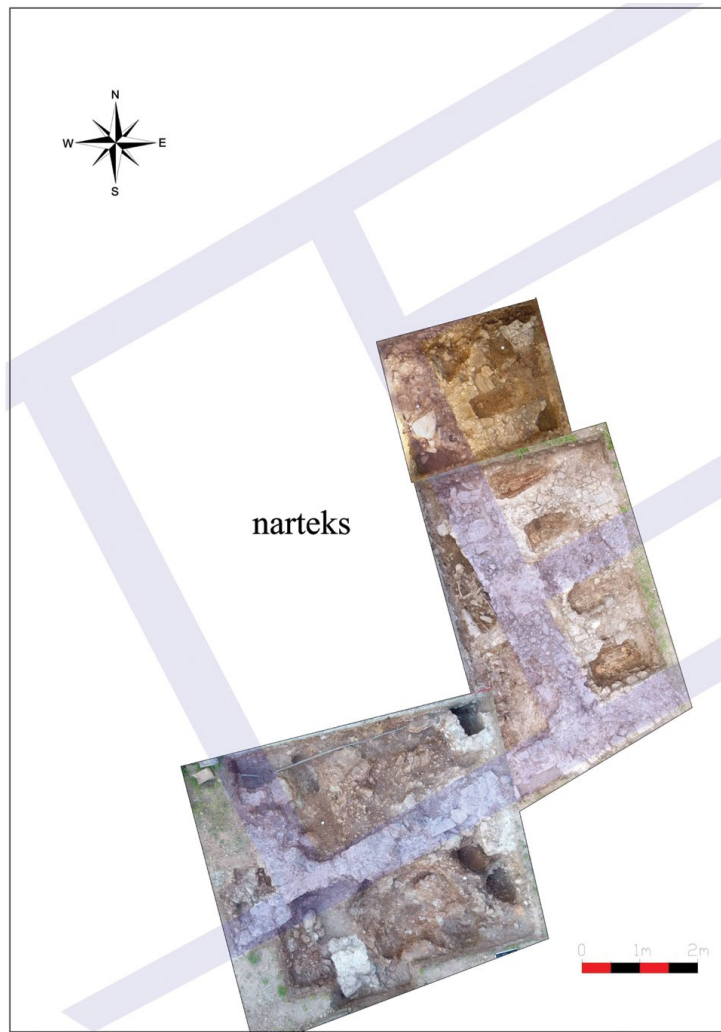
Unutar lociranog objekta u njegovu sjeveroistočnom uglu nalazi se grobnica (grob 7). Riječ je o zidanoj grobnici koja smjerom pružanja prati crkvu. Zapadni i istočni preimetralni zidovi grobnice u homogenoj su vezi s južnim temeljnim zidom crkve čime dolazimo do zaključka istovremenosti gradnje. Kosina zidova grobnice upućuje na to da je riječ o nadsvođenoj strukturi specifičnoj za starokršćansko razdoblje. Unutar grobnice nađeni su skeletni ostaci minimalno četiri pokojnika u ležećem položaju, zajedno s nalazima četiri pojasne pređice datirane između 14. i 15. st. Grobnica je zasigurno bila reupotrijebljena, a u prilog tomu govore grobovi 8 i 28 datirani analizom aktivnog ugljika u 12. st. i položajem podređeni grobu 7.²⁵

Druga faza ukopa unutar spomenutog objekta odvijala se u 12. st. ukopom pet pokojnika, među kojima su grobovi 8 i 28, uz njegove perimetralne zidove. Pokojnici su bili položeni ispruženi u iskopanu raku u živoj stijeni, glave usmjerene prema zapadu. Osim skeletnih ostataka pokojnika nisu nađeni nikakvi nalazi. Moguće je da grobnica 7 određuje mjesto poštovanja, odnosno mjesto *ad sanctum*, te postaje okosnica kasnijih ukopa obavljanih u 12. st.

Počevši od 14. st. teren je bio snižavan u eksterijeru i u interijeru crkve. Sloj taraca, odnosno hodne površine s nalazima kasnosrednjovjekovne i ranonovovjekovne keramike nađen je ispod nivoa najviše točke grobnice groba 7. Na istoj koti locirana je i monolitna kamena ploča, pokrov groba 21.

Gradnja zidane grobnice groba 21 označila je novu fazu ukopa, u vrijeme kad objekt uz južni zid crkve više ne postoji. Gradi se grobnica građena od pravilnih klesanaca koja se načinom gradnje

²⁵ Institut Ruđer Bošković, Zavod za eksperimentalnu fiziku, Laboratorij za mjerenje niskih radioaktivnosti, oznake uzoraka (grob 8/ Z-6604 B-1503, grob 28/ Z-6603 B-1501).

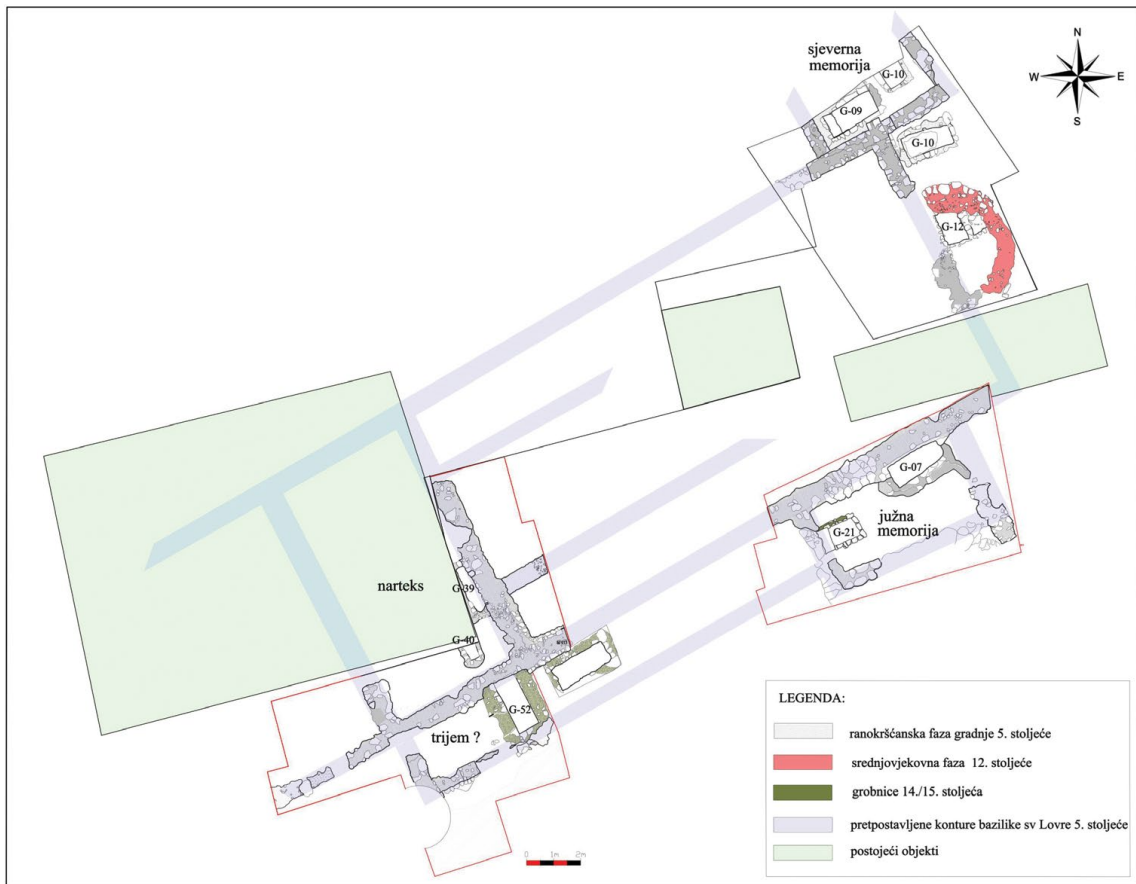

Sl. 4 Nalaz zidova crkvenog predvorja s pretpostavkom njegova pružanja (izradio: M. Makarun)

u potpunosti razlikuje od grobnice groba 7. Unutar grobnice u dva su navrata obavljani ukopi. Najstariji ukop, onaj na dnu, datiran je u 14. st., a iznad njega je formirana kosturnica sa skeletnim ostacima 29 pokojnika. Nalazom deset pojasnih pređica gotovo istovrsnih onima nađenima u grobnici groba 7, možemo vremenski sinkronizirati ukope u oba groba. Grob 7 se reupotrebljava u 14. st., u isto vrijeme kad se obavljaju ukopi u grobnicu groba 21.

Grobnica groba 21 postaje „epicentar“ daljnjih ukopa s njezine sjeverne i južne strane. Pokojnici se ukopavaju u obične grobne rake te se položajem i smjerom pružanja podređuju grobnici groba 21. Neki od spomenutih grobova bili su položeni na temelje južnog zida sepulkralnog objekta što je dokaz da on u 14. i 15. st. više ne egzistira.

Krajem 15. i početkom 16. st. dolazi do gradnje stepeništa uz crkvu očito na mjestu bočnog ulaza. Zabilježena je daljnja nivelacija terena. Grobnica 21 se gradnjom stepeništa na zapadu preslojava čime izlazi iz funkcije. Nakon spomenutog građevinskog zahvata dolazi do novog vala ukopa uz crkvu u vremenu novog vijeka. Riječ je o ukopima u pliće grobne rake. Nastanak ovih grobova moramo staviti u vrijeme kada samostan više ne postoji. U vizitaciji biskupa Bemba

Sl. 5 Crkva Sv. Lovre s ucrtanim nalazima i pretpostavkom prve faze gradnje (izradio: M. Makarun)

1565. god. navodi se da je oko crkve u širini od jednog koraka bio prostor za ukapanje stranaca i na smrt osuđenih, što odgovara poziciji nađenih grobova pri površini.²⁶

Istraživanjem 2018. i 2019. god. obuhvatilo se područje zapadnog i jugozapadnog dijela crkve (Sl. 4). Najvažniji elementi sakralne arhitekture locirani istraživanjem bili su zapadni pročeljni zid crkve te crkveno predvorje. Temelji pročelnog zida crkve ustanovljeni su direktno ispod humusnog sloja i sloja nasipa u dužini od 4,6 m i širini od 1 m, okomito zidani na južni perimetralni zid crkve. Njegovim lociranjem utvrđene su dimenzije crkve, dužina u iznosu od 21 m, dok je njezina širina 11 m.²⁷

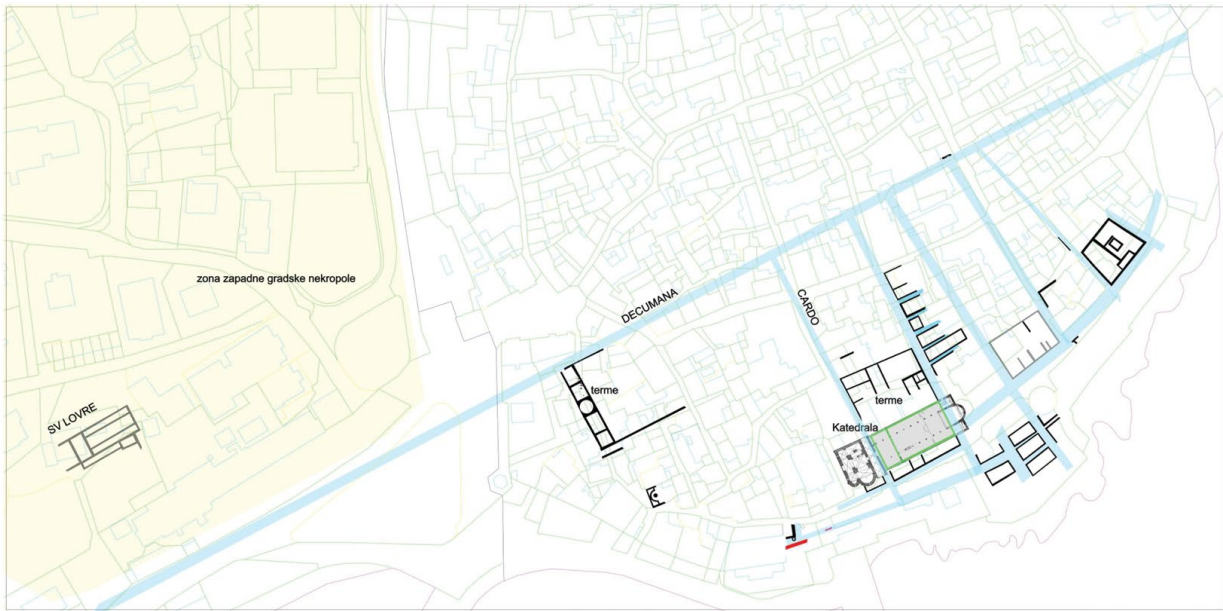
Dužina se odnosi na originalnu kasnoantičku fazu u kojoj je crkva završavala na istoku ravnim začelnim zidom. Dodavanjem apside, u srednjovjekovnoj fazi, crkva se produljila za njezinu dubinu čime je dužina od pročelnog zapadnog zida do tjemena apside iznosila ukupno 22 m (Sl. 5).

Osim zapadnog zida, u interijeru crkve, nađeni su ostaci stilobata. Trobrodna raščlamba crkvenog interijera zabilježena je još u opisima crkve iz 17. i 18. st.

Širina glavnog broda iznosila je 5 m, dok su sporedne lađe bile svaka širine od 2,5 m.

²⁶ Bolonić – Žic-Rokov 2002, str. 282.

²⁷ Unutarnje dimenzije objekta su 20 m dužine i 10 m širine.

Sl. 6 Crkva sv. Lovre u odnosu na definiranu planimetriju rimskodobnog grada i katedralu. Sivom je bojom naznačena pretpostavljena kasnoantička faza katedrale u odnosu na nalaze Andre Mohorovičića (izradio: M. Makarun)

Stilobat je pronađen u tragovima, građen od nabijene zemlje i žbuke, a stratigrafiju su dodatno narušili recentniji proborovi grobova smještenih direktno uz stilobat. Zbog toga nema dovoljno podataka za utvrđivanje je li trodijelna raščlamba crkve iz originalne kasnoantičke faze ili je riječ o tek kasnijoj srednjovjekovnoj interpolaciji.

Sjeverno od ostatka stilobata, gotovo pri površini, nađene su pravilno posložene kvadratne kamene ploče crkvenog lastrikata, s tragovima obnove izvedene u cigli. Podnicu je nemoguće pripisati originalnoj fazi crkve zbog kote koja je niža od temelja sjevernog zida crkve. Ova faza poda može se vremenski smjestiti u fazu obnove crkve u 15. st. kad je ustanovljena denivelacija u eksterijeru crkve.

Originalnoj građevnoj fazi crkve pripisujemo nalaz crkvenog predvorja koji se pruža zapadno od pročelnog zida crkve. Južni zid predvorja i perimetralni zid crkve definiran je kontinuiranim zidom u istom građevinskom slogu dok to ne možemo sa sigurnošću tvrditi za sjeverni zid s obzirom na to da je veći dio predvorja preslojen postojećim stambenim objektom. Može se pretpostaviti da je širina crkvenog predvorja bila proporcionalna širini crkve odnosno 10 m, dok je njegova duljina iznosila 5,3 m. Unutar predvorja locirano je sveukupno osam grobova od kojih bismo izolirali tek dva groba s obzirom na to da ostali pripadaju vremenu novog vijeka.²⁸

Prvi je zidana grobnica (grob 39 i 40), unutar objekta, građena uz njegov istočni zid. Unutar grobnice nađeni su ostaci jednog pokojnika *in situ* (grob 40) položenog na njezino dno, dok su iznad nje ustanovljene dislocirane kosti više individua (grob 39). Ova situacija ponovno upućuje na recikliranje grobnog mjesta.

²⁸ Grobovi (29, 30, 31, 32, 39, 40, 44, 45). Tipološki većina je grobova jednostavna, odnosno riječ je o ukopima pokojnika u grobne rake od kojih je jedan (grob 32) u potpunosti poremećen recentnim ukopom prilikom sadnje stabla, dok su grobovi označeni oznakom 30 i 39 zapravo kosturnice.

Drugi je zidana grobnica (grob 44) koja je istraжена prema mogućnosti jer je njezina sjeverna polovica preslojena postojećim stambenim objektom. Grobnica je smjera pružanja sjever-jug, paralelna s grobnicom uz zapadni zid crkve. Unutar nje nađeni su dislocirani skeletni ostaci više individua te je očito da je grobnica u jednom momentu ispražnjena i pretvorena u kosturnicu.

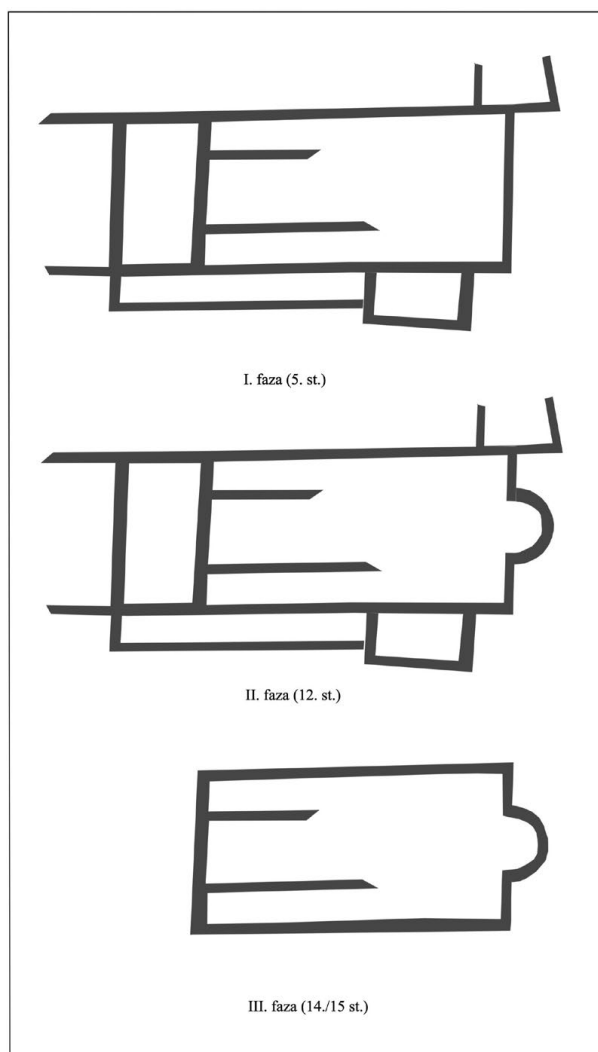
Obje su grobnice unutar predvorja građene identično, finom žbukom zaglačenih bridova i dna, širine svega 60 cm, položajem i smjerom pružanja podređenih crkvenoj arhitekturi. Iako pokojnici nisu sačuvani *in situ*, načinom zidanja možemo ih datirati u originalnu fazu gradnje crkve.

Crkveno je predvorje u funkciji do razdoblja ranog novog vijeka kada se prostor uz crkvu počinje koristiti kao gradsko groblje, do kraja 18. st. Očito je da u momentu ukopa grobova kasnosrednjovjekovnog i novovjekovnog horizonta crkveno predvorje više nije postojalo, s obzirom na to da je njegov južni zid negiran, odnosno preslojen ukopima.

Istraživanjima zapadno od crkvenog predvorja utvrđeno je da se južni temeljni zid crkve i predvorja pruža dalje prema zapadu. Ostatak zida je minimalan, sačuvan tek u nanosu temeljne žbuke, uništene recentnim ukopom instalacija. Spomenuti zid nastavlja se prema zapadu u duljini od 4,5 m, no imamo premalo podataka za interpretaciju prostora.

Južno uz predvorje lociran je parcijalno sačuvan objekt manjih dimenzija, ukupne širine 2,1 m i neustanovljene dužine zbog proboja grobnice groba 52, datiranog u 14. st. što ukazuje na to da u srednjovjekovnoj fazi objekt više ne postoji. Minimalni tragovi struktura zidova te neistraženost površine uz južni zid crkve ne dozvoljavaju sigurniju identifikaciju spomenutog objekta. Reška u njegovu južnom zidu upućuje na to da se zid otvara te sugerira postojanje otvora, najvjerojatnije vrata. Istraživanja nisu nastavljena u istočnom dijelu objekta stoga je nemoguće ustvrditi je li riječ o manjem objektu smještenom uz južni zid crkve ili je riječ o crkvenom trijemu koji se pružao duž cijelog južnog zida crkve u njezinu eksterijeru.

Položaj crkve sv. Lovre podređen je, to jest u očekivanom odnosu spram urbanizma ranog carstva i kasne antike u gradu Krku, a tu tvrdnju potkrepljuju arheološki nalazi. Arheološkim istraživanjima u zadnjih desetak godina ustanovljena je planimetrija ranocarorskog i kasnoantičkog grada Krka koja je u centralnom dijelu grada ortogonalna dok prema rubnim dijelovima grada prema

Sl. 7. Faze gradnje crkve Sv. Lovre (izradio: M. Makarun)

moru poprima radijalnu shemu prateći geomorfologiju terena. Na temelju istraživanja može se ustvrditi da kasna antika u potpunosti prati formu i smjer pružanja urbanizma ranog carstva. To je evidentno i na temelju nalaza ranokršćanske katedrale podignute na temeljima rimskih termi, pri čemu su poštovani izvorni gabariti insule.²⁹ Položaj sv. Lovre vidimo na nacrtu (Sl. 6), a vidljiv je i njegov odgovarajući odnos naspram objekata i komunikacija u gradu, s obzirom na to da je smješten uz prometnicu koja vodi u grad i obrnuto.

ZAKLJUČAK

Arheološkim istraživanjima od 2014. do 2019. god. ustanovljena je točna lokacija crkve sv. Lovre koja odgovara poziciji u katastru iz 1821. god. Nađeni su ostatci trobrodne longitudinalne građevine s plitkom apsidom na sjeveroistočnoj strani. Ustanovljeno je više faza gradnje crkve. Prva se faza datira u kasnu antiku, odnosno 5. st. kad se formira ranokršćanska crkva ravnog začelnog zida s crkvenim predvorjem na zapadnoj strani. Dužina crkve s predvorjem iznosi 25 m, crkvena je aula dužine 20 m, dok je širina zdanja 10 m. Riječ je o objektu cemeterijalnog karaktera sudeći po ukopima uza zidovlje. Uz crkvu, sjeverno i južno od svetišta nađeni su ostaci dvaju sepulkralnih objekata. U slučaju grobova prve faze gradnje više govorimo o nalazima grobne arhitekture nego o grobovima u pravom smislu riječi s obzirom na to da su svi osim jednog reupotrijebljeni u srednjem vijeku. U grobu 9 uz sjeverni zid crkve imamo jedinu pravu potvrdu ukopa u kasnoantičkom periodu potvrđenu osteološkom analizom 14C. Osim sepulkralnih objekata nađeni su tragovi objekta južno od crkvenog predvorja koji sugerira postojanje trijema južno uz crkvu, no to će biti moguće potvrditi daljnjim istraživanjima. Ostatak zida zapadno od crkvenog predvorja sugerira pružanje sakralnog objekta dalje prema zapadu.

U srednjem vijeku kada se crkva transformira u benediktinski samostan nisu izvođene veće korekcije na crkvi osim na području svetišta gradnjom polukružne apside (Sl. 7). Južni i sjeverni sepulkralni objekti uz svetište te crkveno predvorje ostaju u funkciji, vjerojatno za ukope članova benediktinske zajednice. Južni sepulkralni objekt i manji objekt južno od crkvenog predvorja izlaze iz funkcije tijekom 14. st. gradnjom dodatnih grobnica.

Odlaskom posljednjeg opata krajem 15. st. provodi se obnova crkve tijekom koje se snižava hodna razina u njezinu interijeru i eksterijeru, a objekt ponovno poprima grobljansku funkciju. U istoj fazi ruši se predvorje i najvjerojatnije gradi ogradni zid groblja vidljiv u katastru Franje I. iz 1821. god.

²⁹ Mohorovičić 1971, str. 19–34.

LITERATURA

- Balen-Letunić 1992 D. Balen-Letunić, „Nalaz ratničke opreme iz Krka“, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 24–25, br. 1, Zagreb 1992, 21–34.
- Bolonić – Žic-Rokov 2002 M. Bolonić – I. Žic-Rokov, *Otok Krk kroz vjekove*, Zagreb 1977.
- Bradanović – Ciković 2014 M. Bradanović – D. Ciković, „Crkva Sv. Lovre izvan krčkih gradskih zidina“, *Krčki zbornik: godišnjak Povijesnog društva otoka Krka* 70, Krk 2014, 21–60.
- Cubich 1874–1875 G. Cubich, *Notizie naturali e storiche sull'isola di Veglia*, vol. I–III, Trieste 1874–1875.
- Čaušević-Bully – Bully 2012 M. Čaušević-Bully – S. Bully, „Saint-Pierre d'Ilovik, Une station maritime majeure du nord de l'Adriatique, de l'Antiquité au Moyen-Âge“, *Histria Antiqua* 21, Pula 2012, 413–426.
- Čaušević-Bully *et al.* 2012 M. Čaušević-Bully – S. Bully – V. Cachier – I. Braut, „Krk - Sveti Lovre (vila Šinigoj)“, *Hrvatski arheološki godišnjak* 9 (2012), Zagreb 2013, 504–507.
- Čaušević Bully – Bully 2015 M. Čaušević-Bully – S. Bully, „Redovništvo na kvarnerskim otocima od 5. do 11. stoljeća: Nova istraživanja lokaliteta Sveti Petar kod Ilovika i Martinšćica na Punta Križi“, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva* 30, Zagreb 2015, 77–102.
- Čaušević-Bully *et al.* 2017 M. Čaušević-Bully – S. Bully – R. Starac, „Actualités de la recherche archéologique sur les sites religieux de l'Antiquité tardive dans le Kvarner“, *Bulletin de l'association pour l'Antiquité tardive* 25, Pariz 2017, 17–28.
- Jakšić – Novak 2009 N. Jakšić – N. Novak, „Il battistero paleocristiano a Bescanuova (Baška) sull'isola di Veglia“, *Hortus artium medievalium* 15 (2), Motovun 2009, 403–410.
- Makarun 2016a M. Makarun, *Izveštaj s arheoloških istraživanja na Trgu podno Ulice kralja Tomislava u Krku* (izvještaj se nalazi u Konzervatorskom odjelu u Rijeci), Krk 2016.
- Makarun 2016b M. Makarun, *Izveštaj arheološkog nadzora nad zemljanim radovima u projektu rekonstrukcije vodovodne instalacije i izgradnje oborinske kanalizacije na k.č. 4028, 3524/1, 3570/1, 4018/1 i 3194/1 u gradu Krku* (izvještaj se nalazi u Konzervatorskom odjelu u Rijeci), Krk 2016.
- Mohorovičić 1971 A. Mohorovičić, „Novootkriveni nalazi antičkih terma, oratorija i starokršćanske bazilike u gradu Krku“, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Odjel za likovne umjetnosti*, knj. 6, Zagreb 1971, 19–34.
- Novak 2011 N. Novak, *Omišalj. Tragovi kršćanskog identiteta*, Zagreb – Omišalj 2011.
- Ostojić 1964 I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, sv. I i II, Split 1964.
- Skoblar 2006 M. Skoblar, „Prilog proučavanju ranosrednjovjekovne skulpture na otoku Krku“, *Starohrvatska prosvjeta*, III. ser., 33, Split 2006, 59–89.
- Starac 1996 R. Starac, „Sulla scoperta di un'altra chiesa paleocristiana nell'isola di Krk (Veglia)“, *Hortus artium medievalium* 2, Motovun 1996, 137–141.

- Šonje 1981 A. Šonje, *Bizant i crkveno graditeljstvo u Istri*, Rijeka 1981.
- Štefanić 1936 V. Štefanić, „Opatija sv. Lucije u Baški i drugi benediktinski samostani na Krku“, *Croatia sacra*, god. 6, br.11–12, Zagreb 1936, 1–86.
- Žic-Rokov 1962 I. Žic-Rokov, „Ubikacija rimskog groblja i neki drugi problemi u Krku“, *Glasnik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (Bulletin 1–2)*, Zagreb 1962, 33–41.

MATIJA MAKARUN

RESULTS OF ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT THE CHURCH OF ST. LAWRENCE IN THE CITY OF KRK

Archaeological research from 2014 to 2019 established the exact location of the church of St. Lawrence, which corresponds to the position on the Cadastre map in 1821. The remains of a three-nave longitudinal building with a shallow apse on the northeast side were found. The multi-phase nature of the construction of the church was also established. The first phase of the church dates back to the early Christian period, in the the 5th century, when a church with a streight back wall and an anteroom was formed. The length of the church with the anteroom is 25 meters, the church hall is 20 meters long, while the width of the church is 10 meters. Judging by the burials next to the church, it is a of a cemetery character. Next to the church, north and south of the sanctuary, the remains of two funerary rooms were found. In the case of the graves of the first phase of construction, we are talking more about the finds of grave architecture than graves in the true sense of the word, since all but one were reused in the Middle Ages. In grave 9 next to the northern wall of the church, we have the only true confirmation of a burial in the early Christian period, confirmed by 14C osteological analysis. In addition to the funerary rooms, traces of a room south of the anteroom were found, which suggests the existence of a porch to the south of the church, but this will be confirmed by possible further research. The remains of the wall to the west of the church anteroom suggest that the sacral building extended further west.

In the Middle Ages, when the church was transformed into a Benedictine monastery, no major corrections were made to the church, except in the area of the sanctuary, with the construction of a semi-circular apse. The southern and northern funerary room and the church anteroom remain in function, probably reserved for the burials of members of the Benedictine community. The southern funerary room and the smaller building south of the anteroom went out of function during the 14th century with the construction of additional tombs.

With the departure of the last abbot, at the end of the 15th century, the church was renovated, during which the walking surface was lowered both in the interior and exterior of the church, and it was returned to the purpose of the cemetery church. In the same phase, the church anteroom was demolished and the cemetery's fence wall visible on the cadastre in 1821 was most likely built.

Keywords: *St. Lawrence, early Christianity, cemetery church, Benedictine monastery, Middle Ages*